

Espais memorials de la Barcelona contemporània

Autores: Kathrin Golda-Pongratz, Marta Marín-Dòmine

El tret central que diferencia la relació de la ciutat amb la història i amb la memòria és que la inscripció de la història urbana exigeix la patrimonialització del passat mentre que la memòria en demana la visibilització.

La patrimonialització implica el reconeixement oficial de la història de la ciutat, sense que necessàriament intervingui la voluntat col·lectiva. Es dona per fet que certs edificis i monuments són un llegat històric que cal preservar. Esdevenen amb els anys peces clau de la construcció identitària d'una ciutat, marques de la seva particularitat històrica que es correspon també amb l'evolució de determinades estètiques que acaben constituint tant la seva herència com el seu potencial d'atracció.

La història materialitzada a través del patrimoni és el segell d'una ciutat i també la seva carta de presentació internacional. Recordem, a propòsit, la campanya "Barcelona, posa't guapa" iniciada el 1985 amb la finalitat de rehabilitar edificis, i que va assolir un moment culminant en els anys 90 quan la ciutat es preparava per acollir els Jocs Olímpics de 1992. La història de la ciutat també es fa present a través de monuments i senyalitzacions de tipologia diversa que tenen el propòsit de recordar esdeveniments o personatges d'un passat que simbòlicament representa la ciutat i per contigüitat les persones que hi viuen.

La ciutat del segle XXI, però, té una altra manera de materialitzar la seva relació amb el passat. Si una cosa caracteritza la ciutat contemporània és la voluntat d'inscriure la història a partir de la memòria, i d'il·luminar –o enfosquir– els seus llocs prenent com a base l'experiència col·lectiva viscuda. Memòria, de fet, que ve a augmentar, corregir i de vegades esmenar la història oficial.

En aquest sentit, les intervencions memorials són portadores de la complexitat dels temps històrics i de la seva pluralitat. Així, doncs, és tracta de representacions memorials que apelen diversos col·lectius, contràriament a les commemoracions puntuals i limitades que propicia el monument convencional. Es podria dir que el memorial contemporani representa la memòria col·lectiva allà on el monument tradicional representa les vicissituds de l'heroi nacional o de les gestes nacionals.

La memòria inscrita en la configuració urbana crea doncs noves perspectives, suggereix nous angles, i per tant noves mirades. Els memorials contemporanis inciten a la reflexió sovint mitjançant recursos pedagògics, tot fent visible les absències que ha provocat la història oficial. No és pas infreqüent que els memorials contemporanis neixin com a resultat d'una reivindicació ciutadana recollida oficialment per la municipalitat o pel govern de la nació. A nivell municipal aquest seria un dels objectius que va guiar la creació del comissionat de memòria de l'Ajuntament de Barcelona, avui convertit en Regidoria de Memòria democràtica, i és també la missió del Memorial Democràtic dependent de la Generalitat de Catalunya.

La inscripció de la memòria en la topografia urbana en permet el coneixement i es vol assegurar també la seva transmissió. No podem deixar de notar, malgrat tot, una voluntat oficial positiva que sostreu de les actuacions oficials aquelles memòries que podrien constituir la cara fosca del passat memorial de la ciutat, és a dir, aquells esdeveniments que representen una responsabilitat col·lectiva de la ciutat davant les injustícies -pensem aquí com a paradigma en el Memorial dels jueus d'Europa a Berlín, tot i que és evident la seva capacitat limitada per representar l'Holocaust-, una tipologia de memorial que creiem per ara absent en la xarxa urbana de Barcelona.

A grans trets considerarem aquí dues tipologies de memorials que s'han anat desenvolupant al llarg del segle a Barcelona, tenint en compte, no obstant, que en aquesta classificació, li hem esporgat els matisos a fi de simplificar-la. Tampoc considerarem aquí, per qüestions d'espai i metodologia, els memorials espontanis i efímers que no han arribat a ser oficials.

Assenyalem per una banda un tipus de memorial o d'acció memorial que té per finalitat donar una nova significació a un esdeveniment històric concret, com és el cas del Parapet del Fòrum, de la retirada de l'estàtua d'Antoni López i de la col·locació singular de la *Stolperstein* en homenatge a Lluís Companys. Considerem també en aquesta tipologia els grafit de Roc Blackblock per les raons que exposarem més avall.

La segona tipologia ve donada pels memorials que commemoren esdeveniments recents, de manera que el passat està en relació continua amb el present. En aquest grup hi trobem el memorial de les Rambles en record de l'atemptat gihadista del 17 d'agost del 2017, i el "Comptador de la vergonya" que forma part del memorial en recordatori de les persones que

moren en el Mediterrani cercant refugi a les seves ribes. Es tracta de memorials que estableixen una xarxa simbòlica amb d'altres memorials internacionals.

Podríem dir, doncs, que el memorial contemporani, en totes les seves modalitats representatives i expressives -com veurem a l'antimonument, al micromonument o les intervencions efímeres, i a les renovacions semiòtiques de la placa tradicional- esmena la perspectiva d'un passat glorificador de la ciutat.

Tot i així, caldrà veure si aquesta memòria nascuda a contrapèl d'un ús interessat de la història, no acabarà tenint efectes contraris a la seva finalitat, sigui per excés, o perquè el gest, en principi renovador i vindicatiu, pot acabar provocant una certa autocomplaença.

5514 espais

Memorial “Som i serem ciutat refugi” (2016)

Passeig Marítim de la Barceloneta, Platja Sant Miquel, a la confluència amb el carrer de la Mestrança

El setembre del 2015 l'Ajuntament de Barcelona va dur a terme un pla d'acollida i atenció als refugiats. Aquest projecte, del qual l'Ajuntament n'ha donat compte al document *Memòria del pla “Barcelona, ciutat refugi 2015-2019”*, és un programa complex i en molts aspectes exitós concebut per atendre i guiar els refugiats que arriben a Barcelona en la seva travessia pel Mediterrani i d'altres fronteres, fugint de conflictes bèl·lics i econòmics.

Un dels objectius del pla se centrava en la sensibilització ciutadana per donar a conèixer la problemàtica diversa dels refugiats i activar la solidaritat i les accions voluntàries. D'aquest objectiu neix, el juliol del 2016, el memorial “Som i serem ciutat refugi”.

El monument consisteix en un ortoedre de ferro oxidat, un estil força recurrent en els memorials del país, col·locat a tocar del passeig de fusta que transcorre davant de la platja de Sant Miquel, a la Barceloneta. L'ortoedre s'erigeix com una columna que té gravada a les dues superfícies més amples la frase “No és només un número” en una cara i “No es solo un número” a l'altra, en clara al·lusió al número canviant que es pot veure en format gran al capdamunt de la columna. Aquesta part constitueix l'anomenat “Comptador de la vergonya” que recull en temps present el

nombre de persones mortes al Mediterrani des del començament de cada any. Aquest recompte es fa a través del *Missing Migrants Project* de l'Organització Internacional de les Migracions.

El memorial es completa amb la reproducció a cada banda del Manifest “Som i serem ciutat refugi”: “No és només un número. Són persones. La Mediterrània, punt de trobada de cultures i civilitzacions, s’ha convertit, avui, en una enorme fossa comuna per a milers de persones sense refugi que buscaven protecció. No en sabem els noms ni la seva història personal, però sí quantes són. Volem comptar-les, per retre’ls homenatge i perquè no les podem oblidar. Barcelona no es cansarà d’exigir un passatge legal i segur d’arribada a Europa i un canvi de rumb de les polítiques d’asil. Som i serem ciutat refugi.”

Amb aquest memorial, Barcelona s’inscriu en la xarxa de ciutats que arreu del món clamen per l’establiment de polítiques efectives d’asil. El lloc de col·locació del monument és extremament pertinent: no és només que estigui col·locat davant del mar, tot i que l’indret no és punt d’arribada habitual de refugiats a Barcelona, sinó que a més és un punt altament freqüentat per turistes i per gent local. En aquest lloc, punt àlgid de l’oci, contrasta el memorial amb el seu record de l’existència d’una altra realitat en aquest mateix mar.

Cal assenyalar també la proximitat del memorial amb l’escultura *L’estel ferit* coneguda popularment com “Els cubs”, que va realitzar l’artista alemanya Rebecca Horn el 1992 dins del marc del projecte de renovació de Barcelona amb motiu dels Jocs Olímpics.

La perspectiva permet veure a la vegada el Memorial “Som i serem ciutat refugi” amb el seu comptadors de víctimes i l’escultura de Horn, que recorda un moment esplendorós, econòmicament i culturalment de la ciutat. El contrast és punyent i convida a la reflexió. El memorial constitueix sens dubte un parèntesi en el transcorre tranquil d’un “dia de platja”.

Cal afegir que en el moment de la seva inauguració el memorial es va guanyar crítiques per part de molts grups del Consistori que al·legaven una possible banalització de les víctimes. En tot cas, es tracta d’una memorial de format petit, però amb una càrrega efectiva i de controvèrsia evident.

3549 espais

La retirada del monument a Antonio López (2018)

Plaça d'Antoni López, s/n, 08003

La retirada de l'estàtua d'Antonio López a la plaça del mateix nom obre el debat sobre com tractar amb el passat colonial de Barcelona i la seva repercussió, i provoca, al seu torn, una reflexió no menys important sobre l'auge econòmic de Barcelona a mitjan segle XIX i sobre el desenvolupament urbà en general: ¿A cost de qui? ¿Amb quins diners i sobre quin fonament ètic es van fer les grans obres de la ciutat, incloent-hi parts de la urbanització de l'Eixample i bona part de l'arquitectura modernista? ¿Què representa finalment la figura d'Antonio López i López des d'una perspectiva contemporània? López, banquer, empresari, home involucrat en el negoci de tracta d'esclaus a Cuba, receptor del títol de Marquès de Comillas a la fi de la seva vida i homenatjat amb una escultura dedicada a ell a un any de la seva mort en 1884, representa, sens dubte, un llegat controvertit i dissonant.

Treure l'escultura d'Antonio López del seu pedestal va ser una decisió presa pel Comissionat de Memòria de la ciutat creat a inicis del primer govern municipal de Ada Colau (2015-2019). Es pot entendre com un gest tàctic en el context d'iconoclàstia internacional i també nacional, d'una banda, i com a resposta a una llarga reclamació cívica per part d'associacions com SOS Racisme Catalunya o Tanquem els CIE, que van considerar intolerable mantenir un monument i el nom d'una plaça dedicats a un personatge vinculat amb l'esclavisme. D'altra banda, es buscava distingir el gest d'una certa tradició d'eliminació d'estàtues, sobretot franquistes, que s'havien dut a terme a Espanya, sense fer soroll i en horari nocturn, com si es tractés de fer els deures de la memòria democràtica però sense atreure l'atenció ni provocar possibles disturbis. La retirada de López va ser un acte d'intencionada visibilitat, que buscava atreure l'atenció i la participació ciutadanes i fins i tot provocar reaccions: el comissionat Ricard Vinyes, insistint en el "dret a la memòria" oposat al seu deure, va apostar per una retirada col·lectiva de l'estàtua incòmoda, concebuda com una festa popular en un matí de dissabte de música, focs artificials, circ i xocolatada, un comiat lent i lúdic. López va marxar amb una grua municipal i va deixar el seu basament buit, mantenint, però, les inscripcions originals dedicades "A. López i López" de 1884. No obstant això, no és la primera vegada que l'estàtua havia estat retirada: durant la revolució anarquista, l'estiu de 1936, el monument va ser destruït. L'estàtua que ara es troba en els dipòsits municipals de la Zona Franca va ser recreada el 1944 durant la dictadura franquista per l'escultor Frederic Marés. El 2020, una potent intervenció efímera i pedagògica ens va recordar aquest

episodi: es va recrear, a iniciativa de l'Observatori de la Vida Quotidiana, la Fundació Anselmo Lorenzo d'Estudis Llibertaris i l'Ateneu Enciclopèdic Popular, la memòria de la demolició anarquista a través de la col·locació temporal d'una macrofotografia de l'època davant el pedestal sense López i així va contextualitzar el (doble) buit. És potent la presència de l'absència i el buit com una mena de contramonument al fet que encara li cal una pertinent explicació del procés de deconstrucció i deslegitimació *in situ*.

La persistència del nom de López a la plaça tres anys després que l'estàtua hagi estat retirada presenta un gran dubte. Visibilitza, doncs, un conflicte fins ara no resolt entre un procés participatiu i el seu marc normatiu: una frustrada multiconsulta que manté en *stand-by* el fet de canviar el nom de López per el d'Idrissa Diallo, un jove refugiat africà mort al CIE de la Zona Franca el 2012 . Vindria a ser un recordatori permanent de la nostra responsabilitat compartida en una declarada “Ciutat Refugi” enfront dels que arriben “sense papers”, l'acceptació dels quals és un procés difícil i en ocasions impossible.

3867 espais

Mural Amb les Nostres Mans (2019)

Plaça del Doctor Matias Guiu, La Teixonera, 08035

¿Què passa quan el llenguatge d'un art urbà subversiu i de carrer es converteix en el llenguatge oficial municipal? Roc BlackBlock és un cas emblemàtic d'un grafitier afí als moviments antifeixistes, okupes i antisistema que va contribuir a convertir el grafit i el muralisme en un mitjà d'expressió col·lectiva a la ciutat. Diu de si mateix a la seva pàgina web que “posa a disposició de la comunitat la seva creativitat i el seu llenguatge gràfic per convertir els murs en altaveus de la memòria compartida de veïns, col·lectius, comunitats i moviments socials”.

Aquesta vocació el va convertir, sota l'actual govern municipal proper als moviments socials, en un artista que rep encàrrecs de murals oficials des del propi Ajuntament.

Un d'aquests murals és *Amb les Nostres Mans*, realitzat en 2019 en el marc de les actuacions del Pla de Barris, un programa municipal per revertir les desigualtats entre els barris, i la instal·lació de “Taules de Memòria”, entre altres a Sant Genís dels Agudells i la Teixonera. Es van convocar veïnes i veïns de totes les edats, però especialment a la gent gran, per convidar-los a compartir

les seves memòries sobre la formació d'aquests barris arran de la migració cap a Barcelona en els anys 50 i 60. Al centre de les converses i els testimonis compartits hi van haver els inicis de les barraques, l'organització social i una posterior autoconstrucció més sòlida que va determinar el desenvolupament urbà de la ciutat al llarg de segle XX. És la història majorment oblidada d'aquests barris que també van patir el desprestigi i la discriminació. No obstant això, l'organització popular va aconseguir passos importants de millora i fins i tot l'urbanisme preolímpic va tenir en consideració els reclams veïnals en el seu important programa de creació d'espais públics.

Una fotografia compartida a la “Taula de Memòria”, referent a l'autoconstrucció de la casa numero 1 del carrer de Josep Sangenís entre 1960 i 1962, és el motiu del mural encarregat a Roc BlackBlock i reproduït a la fi del 2019 en una mitgera molt visible al barri a la banda de la boca de metro. Aquest grafit es converteix en una eina de les polítiques de memòria i representa un reconeixement del fenomen de l'autoconstrucció d'habitatges com un urbanisme des de baix que fins fa poc havia estat un fenomen invisibilitzat. *Amb les Nostres Mans* és, almenys de moment, una obra políticament correcta, com ho són altres obres de l'artista dedicades a la reivindicació de la memòria històrica i antifranquista i l'esmentat “dret a la memòria”.

En aquest context, recentment es va produir una situació conflictiva quan un grafit espontani del mateix autor, que representava el rei Emèrit al costat de Franco, va ser considerat improcedent i va ser esborrat per les brigades de neteja municipal. L'alcaldesa Ada Colau va sentir la necessitat de disculpar-se davant una actuació basada en la normativa que regula l'eliminació de pintades de caràcter ofensiu, i va proporcionar fins i tot els mitjans perquè es pogués reinstaurar - un capgirament, sens dubte, del concepte de *l'street art* i la seva vocació rebel i subversiva.

3196 espais

Parapet de les executades i executats a Barcelona 1939-1952 (2019) i Bosc d'Empremtes (projectat per al 2021)

Avinguda del Camp de la Bota, 25, 08930

Avinguda d'Eduard Maristany, 08930

Els anys anteriors a la crisi del 2008 van estar marcats per una creixent suplantació de conceptes urbans i forces cíviques en un sentit nou: podem parlar d'un urbanisme esborrador d'empremtes que va trobar la seva màxima expressió en el megaprojecte del Fòrum Universal de les Cultures el 2004. Aleshores va ser quan l'artista català Francesc Abad va presentar la seva obra documentalista "Camp de la Bota" on fa evident que aquest nou centre de convencions i d'oci amb esplanades davant el mar havia estat, durant el Franquisme, un indret d'execucions a l'aire lliure davant d'un parapet.

Entre 1939 i 1952 més de 1700 persones -concretament 1706- van perdre la vida al lloc en què la seva existència és permanent negada per l'actual plataforma d'asfalt que el cobreix. El 2018, una investigació conjunta del Comissionat de Memòria i del Museu d'Història de Barcelona va revelar que la ubicació real del parapet d'execucions es trobava actualment sota el mar. Un urbanisme arrasador ha deixat el mur enmig del nou port de iots construït a inicis de segle XXI.

El 2010 es va fer un primer pas important, impulsat pel Memorial Democràtic de Catalunya: encara que una mica distant de les zones d'oci i poc visible per al passejant, es va col·locar una placa explicativa dels fets al lloc on llavors es considerava que havia estat situat el mur. El 2015, la creació d'una plataforma cívica va contribuir a que el nom tornés a ser visible en l'espai urbà, i també va dignificar el barraquisme de la gent treballadora d'aquesta perifèria urbana que durant dècades es va solapar amb la violència política que representava el lloc.

El 24 de febrer de 2019, en un acte multitudinari presidit per l'alcalde de Barcelona i l'alcalde de Sant Adrià, es va inaugurar una primera obra *in situ* del mateix Francesc Abad consistent en la inscripció dels noms de totes les víctimes del franquisme, sobre un mur que forma part de les noves arquitectures del lloc, amb una porta d'emergència situada al centre, una sortida que els afusellats no tenien. La materialitat sobre uns panells adhesius que el mateix artista anomena "efímera" és part d'un gest cap a la formulació d'un espai de memòria permanent.

El Memorial Democràtic ha anat reprenent aquest repte i finalment el propi Abad serà l'encarregat de crear un lloc de memòria sota el títol "Bosc d'Empremtes", un espai-parc en la immediata proximitat de Camp de la Bota, dins el nou campus Diagonal-Besòs de la Universitat Politècnica de Catalunya. El projecte recorre a les empremtes dactilars dels registres de les víctimes mortals que formen part de la feina d'arxiu de l'artista i alhora evoca el potentíssim

concepte de Walter Benjamin que afirma que la història no és lineal, sinó que cal construir-la des del present.

El “Bosc d'Empremtes” representa el conjunt de les víctimes com una unitat, tal ho fan els arbres que formen un bosc. Al mateix temps, ens parla de la individualitat de cada víctima mortal, amb la seva història personal, i les circumstàncies històriques que li va tocar viure i que van incentivar una posició personal enfrontada amb la dictadura de Franco. Ens parla, també del buit i de l’empremta única que va deixar cadascuna de les persones executades al Camp de la Bota. Es tracta d’un memorial molt local i a la vegada molt universal, que instal·lat en un lloc d’infraestructures globalitzades situades entre Barcelona i Sant Adrià, compleix amb el deure de no oblidar que la màxima crueltat d’un règim va arribar a normalitzar-se en un barri concret de la ciutat i que posteriorment se’n va eliminar l’empremta en una mena de "pacte de silenci" local per complir amb el que la ciutat va entendre en el seu moment que requeria el desenvolupament urbà.

3700 espais

Memorial Rambla 17/08/2017 (2019)

Rambla dels Caputxins, 78, 08002

Els dies 19 i 20 d’agost una munió ingent de persones feia una ofrena espontània de flors i objectes diversos al mosaic del Pla de l’Os de Joan Miró. Per bé que aquest tipus d’ofrena es va anar repetint en punts adjacents, aquesta va resultar ser-ne la central ja que era el punt on la furgoneta del terrorista s’havia aturat en la trajectòria mortífera que va ocasionar quinze morts de vuit nacionalitats diferents i més de cent persones ferides de més de trenta-cinc nacionalitats.

Les nombroses notes dipositades com a ofrena manifesten el desig que la ciutat de Barcelona continués sent una ciutat de pau, com així també ho van reblar les autoritats municipals i governamentals. No hi ha cap dubte que aquestes manifestacions primeres i la voluntat ciutadana van ser fonamentals a l’hora de donar al memorial actual la seva configuració.

Ricard Vinyes explica haver vist de bon principi el valor documental de la gran varietat d’objectes dipositats com a ofrena, i va ser així que l’Ajuntament va fer saber la seva voluntat de netejar-los, conservar-los i documentar-los. Aquest arxiu forma part del Museu d’Història de

Barcelona, procés que va suposar la neteja, preservació i classificació disponible als arxius del museu, i també en format digital.

Aquesta catalogació dels objectes oferts va donar un valor patrimonial a la reacció de la ciutadania i també a la dels visitants de la ciutat -recordem que era el mes d'agost-, una reacció que ja havia tingut prèviament l'Ajuntament de París amb la conservació d'objectes dipositats en diversos llocs de la ciutat arran de l'atemptat a la sala Bataclan el 2015.

El 2018 des de l'Ajuntament de Barcelona, a través del comissionat de memòria, es va veure la necessitat de construir un recordatori de l'atemptat en proximitat al mosaic de Miró. Ricard Vinyes, juntament amb la Unitat d'Atenció i Valoració a Afectats per Terrorisme, va optar per crear un memorial a partir de les frases deixades en papers que s'havien anat depositant i que en aquell moment ja estaven catalogats. De la selecció en va sortir elegida la frase en àrab que dona lloc a la sanefa feta amb una al·leació de metalls de 12 metres que s'inicia un cop passat el mosaic de Miró venint de Plaça Catalunya, i que es repeteix en tres idiomes, català, castellà, anglès: “Que la pau et cobreixi, oh, ciutat de pau”. La frase va acompanyada del dibuix *Barcelona*, de l'artista Frederic Amat, fet en els moments posteriors a l'atemptat. També hi ha inscrita la data i l'hora exactes del fet: “17.08. 2017.16.50 h”.

L'elecció de la frase sembla privilegiar la continuació de l'esperit que va imperar en les manifestacions col·lectives després de l'atemptat: dissolució o prevenció de tot sentiment d'odi, reafirmació de la configuració de Barcelona com a ciutat plural i diversa. L'element que privilegia aquesta representació ve donat per la frase en àrab que dona origen a la traducció a les altres llengües. No es tracta, doncs, estrictament parlant, d'un memorial a les víctimes -les víctimes, contràriament, hi són absents (s'ha optat per eludir-ne el nombre i la nacionalitat, per exemple)-, sinó d'una afirmació ciutadana que també serveix de recordatori de l'esperit cosmopolita en què s'autorepresenta Barcelona.

Pel que fa als elements semiòtics, cal notar la provisionalitat de l'emplaçament de la sanefa per raó del treball de remodelació que s'han de dur a terme a les Rambles. Assenyalarem que la sanefa, d'estar col·locada a l'altra banda d'on és ara, indicaria la trajectòria efectuada per la furgoneta abans d'aturar-se definitivament al mosaic, la qual cosa conferiria un element de dramatisme que l'actual memorial sembla haver intentat evitar.

3735 espais

Stolperstein a Lluís Companys (2020)

Plaça de Sant Jaume, 08002

La Plaça de Sant Jaume té, des del 15 d'octubre de 2020, coincidint amb el 80è aniversari de l'afusellament de Lluís Companys, una *Stolperstein* col·locada davant de la Generalitat. La col·locació de la llamborda va ser un acte oficial polèmic per raó de les discrepàncies polítiques i conceptuals entre la Generalitat i l'Ajuntament. El lloc de la col·locació – davant de la seu del govern i no de la seva anterior casa, a pesar que la inscripció diu “Aquí visqué MHP Lluís Companys Jover” – i també la indicació del rol polític de Companys inscrita en la llamborda són dos punts importants en qüestió.

Els micro monuments anomenats *Stolpersteine* van ser ideats per l'artista alemany Gunter Demnig als noranta a Alemanya com a resposta memorial cívica paral·lela a les polítiques memorials oficials d'una Alemanya reunificada que tenien com a objectiu memorialitzar el terror del règim nazi, i també davant la impossibilitat de representar adequadament l'impacte de l'Holocaust. Aquestes petites peces o llambordes es col·loquen habitualment davant de la casa de la persona recordada, a iniciativa de la família o la comunitat de veïns; marquen el lloc d'on va ser deportada pel règim nazi i literalment extreta del seu entorn i de la societat. El projecte de Demnig no implica l'Estat ni la nació i les seves institucions. Aquí sorgeix una primera pregunta: atès que el projecte és, inicialment, un gest memorial que apel·la radicalment a una comunitat humana sense fronteres i no a una comunitat o a un discurs nacional, ¿en què es converteix aquest gest un cop s'institucionalitza?

Originalment, les col·locacions eren actes de rebel·lia, i moltes vegades no tenien ni un permís municipal. Avui, hi ha iniciatives ciutadanes a moltes ciutats alemanyes i europees, i els municipis normalment concedeixen els permisos. Amb l'increment de sol·licituds i les creixents accions de col·locacions massives i institucionalitzades de llambordes, alguns dels principis inicials del projecte —que a més li conferien una força excepcional dins dels gestos commemoratius alemanys i europeus— s'han anat transformant o diluint.

La Generalitat, des del Memorial Democràtic, va impulsar la col·locació de “pedres d'ensopegada” des del 2018 en homenatge als republicans que van morir a Mauthausen i als

catalans assassinats i als supervivents de camps nazis. Això va tenir lloc en diversos municipis, quan l'artista mateix va ampliar el projecte per incloure les commemoracions a d'altres règims i a d'altres víctimes com les de la violència repressiva i del franquisme, i va anomenar aquestes llambordes "*Remembrance Stones*". L'Ajuntament de Barcelona va apostar per debatre i establir criteris sobre la seva presència a la ciutat, i per esbrinar si hi havia maneres més eficients de recordar i implicar la població. En aquest debat es va posar en qüestió la manera de dialogar de les llambordes amb la senyalització memorial pròpia de la ciutat i també es va discutir sobre la relació entre l'Ajuntament i els col·lectius impulsors de cadascuna de les llambordes memorials. Cal preguntar-se, també, si és apropiat incloure la commemoració d'altres règims i víctimes de violència repressiva i barrejar codis semiòtics commemoratius. Finalment, també cal preguntar-se com es podrà mantenir el caràcter de confrontació silenciosa del transeünt amb el destí d'un individu en un lloc comú quan es polititza i es massifica la commemoració.

La polèmica generada al voltant de les *Stolpersteine* ens mostra una vegada més i amb gran claredat que la memòria col·lectiva, en el seu deure i el seu dret, mai és compartida per tots els col·lectius de la ciutat, de cap ciutat. La commemoració, no obstant, genera proximitat entre les persones i fa la ciutat més forta. Les qüestions sobre aquests memorials produeixen debats molt interessants que ajuden que la ciutat esdevingui un lloc d'intercanvi d'idees i que s'enforteixi la tolerància i la convivència.

3968 espais